

Original Article

Examining the Opinions and Thoughts of Simin Behbahani about Iran's Literary Past

Ghodratollah Zarouni¹

Introduction

The confrontation between tradition and innovation in contemporary times caused severe friction between traditionalists and modernists. These confrontations, which were somewhat natural and inevitably existed throughout history, contain benefits and harms that need to be analyzed with the passage of time and the fading of those years. Reviewing those opinions can in turn shed light on our literature in general and literary criticism in particular. Criticisms and opinions of traditionalists and modernists were sometimes mixed with extreme prejudices and unnecessary rejections and denials and sometimes had signs of reality. In any case, the reviews and comments of contemporary poets about ancient literature have always been worth studying. Some tried to destroy Iran's past literature to highlight their innovations, and on the other hand, poets who were fond of classical literature tried to deny new poetic innovations - such as Nima's poetry. Among these two spectrums, there were poets who were both attached to tradition and striving for innovation. In the meantime, it is important to find people who have judged literary works regardless of unnecessary prejudices, which can be a model for fair, scientific criticism and free from false factions in the contemporary era. Simin Behbahani is one of these people who, in addition to being proficient in the field of poetry writing in various formats (especially in the field of ghazal, she has been given the title of "Ghazal's Nima" (Haqshenas, 1991: 153)), is one of the poets whose opinions and thoughts about classical poetry contain valuable and important points which can be used as a model in the practical criticism of poetry. Based on this, considering the importance of the topic, the main issue of the current research is to investigate Simin's views on Iran's literary past. For this purpose, Simin Behbahani's books, interviews, notes, and conversations have been examined and analyzed in order to present and explain her arguments, opinions, and thoughts about classical poetry.

Literature Review

As far as the author has searched, there has been no research evaluating Simin Behbahani's view of Iran's literary past. In some books, references have been made to Simin's critical personage. Ahmad Abu Mahboob (2008) discussed this feature in the book *Green Maple Cradle*, but he did not investigate her opinions about Iranian classical poetry. Kamyar Abedi (2000) made a brief reference to Simin's literary reflections in his book *Singing Ghazal*. He also mentioned the power of Simin's analysis in the book *Simin Behbahani, Poet and Civil Struggler* (2018), which is a rewrite and a new edition of the book *Singing Ghazal* in which he mainly pays attention to Simin's opinions about contemporary poets. In Simin's festschrift titled *A Woman with a Flower Skirt* (2004), some notes briefly mention Simin's knowledge and literary studies. Reviewing the articles shows that most of the published articles have been written about the form and content of her poetry, and they are not in line with the topic under discussion. Only in one or two articles are there references to the discussion we are looking for: In the article "The Contexts and Signs of Simin Behbahani's Familiarity with Ferdowsi's *Shahnameh* and How She was

1. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran; email: gh.zarouni@scu.ac.ir

 ORCID: [0000-0003-2132-5042](https://orcid.org/0000-0003-2132-5042)

 [10.48308/hlit.2024.234586.1297](https://doi.org/10.48308/hlit.2024.234586.1297)

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Influenced by It”, Ghodratollah Zarouni (2023) investigates Simin's familiarity with the *Shahnameh* and its influence on her. In the article “Poetics Conceptions of Forough Farrokhzad and Simin Behbahani; Textual and Metatextual”, Parsa Yaqoubi et al. (2019), have investigated the opinions of Forough Farrokhzad and Simin Behbahani about what poetry is, who is a poet, etc; but they have not engaged with the subject we are discussing. In general, none of the published works have investigated and classified her views on Iran's literary past.

Methodology

In this research, with an analytical-critical approach, an attempt has been made to examine and analyze the opinions and thoughts of Simin Behbahani about Iran's literary past. To achieve this goal, discussions, notes, and works related to this issue have been studied and the desired samples extracted, examined, and analyzed.

Discussion

In the current research, an attempt has been made to extract, categorize, and analyze Simin Behbahani's views on the literary past of Iran by examining all available sources about her. Simin Behbahani is one of the prominent and innovative poets of contemporary times who, unlike some contemporary poets who considered classical literature an obstacle to their innovations and tried to destroy it with their opinions, did not consider tradition and classical literature to be an obstacle to innovation. She believed that disconnecting contemporary poets from the traditions and literary past of Iran is ignoring the linguistic, cultural, and literary capacities of the past, and without those supports and roots, no poet can create a lasting work. Due to living in a scientific and cultural atmosphere and the special conditions of her life, which were discussed in the introduction of the article, Simin knew the past literature of Iran well and was familiar with the opinions and views of prominent contemporary researchers and writers. For this reason, her opinions and views were the result of a mature and cultured mentality that was mixed with poetic taste and talent. The value of Simin's opinions about classical poetry shows itself more when it becomes clear that these opinions and viewpoints are the result of deep reading of classical texts and reflection on them, not just opinions based on prejudice and glimpses without support. It is true that Simin's interpretations and criticisms also take on a tasteful color in some cases, but these analyses originated from a matured taste whose interpretations are based on the atmosphere that governs the works. Simin's criticisms and analyses of classical works sometimes take into consideration the stylistic aspects of other periods of Persian literature, which is very valuable in its own way and shows the scope of Simin's studies in Persian literature in general.

Conclusion

In general, Simin's view of Iran's literary past is moderate and accompanied by praise and respect. She always praises Iran's literary heroes and their works and points out the need to connect with the literature of the past and make use of it. Along with these praises, she also lists some issues that hinder innovation, including the need to use a new meter and express the political and social issues of the poet's time, something that, in Simin's opinion, has not been paid much attention to in some past periods. Since Simin came from the heart of the poetry institution and the community of poets, her opinions and evaluations can be useful both for the academic community and a light for contemporary young poets, because she is one of the pioneers in the field of transformation in modern sonnet who still has many followers. In the end, Simin, whether in the field of criticism and opinion or the field of poetry and creativity, has almost never separated from the tradition, and at the same time, she has not remained in the tradition; rather, based on it, she has built her theories and achieved innovation in the field of poetry.

Keywords: Simin Behbahani, literary criticism, classical literature, tradition, innovation

دوفصلنامه تاریخ ادبیات

دوره ۱۷، شماره ۱، (پیاپی ۸۸ / ۱) بهار و تابستان ۱۴۰۳

مقاله علمی - پژوهشی

صفحه ۲۰۳ تا ۲۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۳

بررسی آرا و اندیشه‌های سیمین بهبهانی درباره گذشتۀ ادبی ایران

قدرت‌اله ضرونی^۱

چکیده

سیمین بهبهانی جزو شاعران شاخص معاصر است که مخصوصاً در حوزه غزل دستاوردهای قابل توجهی داشته است. بررسی آثار سیمین نشان می‌دهد که وی علاوه بر سرودن شعر، در زمینه نقد ادبی نیز اندیشه‌ها و آرای مهمی دارد. هدف ما در این پژوهش، بررسی و ارزیابی دیدگاه‌های سیمین درباره ادبیات کلاسیک است. اهمیت این مسئله از آن‌روست که معمولاً شاعرانی که داعیه نوآوری دارند، ادبیات قدیم را مانع خود می‌بینند و گاه با نظرات و تحلیل‌های خود درصدد تخریب آن برمی‌آیند؛ اما سیمین به عنوان شاعری نوآور، نگاهی معتدل به این قضیه دارد و ضمن ارج نهادن به ادبیات گذشته، به نوآوری نیز می‌پردازد. در این پژوهش با روش تحلیلی - انتقادی، تلاش شده است نظرات و آراء سیمین که به شکل پراکنده در مقدمه کتاب‌های شعر، مصاحبه‌ها، یادداشت‌ها و گفت‌وگوهایش طرح شده است به شکلی نظام‌مند و منسجم استخراج، رده‌بندی و تحلیل شود. برای رسیدن به این هدف ابتدا زندگی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری ذهنیت او بررسی شده، سپس دیدگاه‌ها و نظرات او درباره دوره‌های ادبی، سبک‌ها، گونه‌های ادبی، شاعران و قالب‌های ادبی قدیم، رده‌بندی و تحلیل شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که زیستن سیمین در خانواده‌ای علمی و انس و مطالعات عمیق او در ادب قدیم، باعث شکل‌گیری ذهنیتی پخته و معتدل در او شده است و داوری‌ها و ارزیابی‌های او در باب شعر کلاسیک فارسی، می‌تواند الگویی مناسب برای نقد گذشته ادبی ما باشد.

کلیدواژه‌ها: سیمین بهبهانی، نقد ادبی، ادبیات کلاسیک، سنت، نوآوری.

۱. مقدمه

تقابل میان سنت و نوآوری در روزگار معاصر، باعث اصطکاک شدید میان سنت‌گرایان و نوگرایان شد. این تقابل‌ها که تا حدودی طبیعی بوده و به ناگزیر در همیشه تاریخ وجود داشته، در بردارنده فواید و مضراتی است که با گذشت زمان و خوابیدن تبوتاب آن سال‌ها نیاز به واکاوی دارد. بازبینی این نظرات به نوبه خود می‌تواند چراغ‌هایی پیش روی ادبیات ما به طور عام و نقد ادبی به طور خاص بگذارد. اکثر ادبا و منتقدان ادبی روزگار معاصر خصوصاً بعد از شکل‌گیری شعر نیمایی و جریان‌های پس از آن هر کدام بنا به خاستگاه ذهنی خود، تمایل به یکی از دو قطب سنت و نوآوری داشتند و در راستای اندیشه‌ها و نگرش طیف خود قلم می‌زدند و گاه به تخریب گروه مقابل می‌پرداختند؛ اما در میان این دو طیف، شاعرانی بودند که هم دل‌بسته سنت بودند و هم برای نوآوری تلاش می‌کردند. یافتن این افراد که فارغ از زنده‌بادها و مرده‌بادها به قضاوت آثار ادبی پرداخته‌اند، امری مهم است که می‌تواند الگویی برای نقدهای منصفانه، علمی و فارغ از جناح‌بندی‌های بعضاً کاذب روزگار معاصر باشد. سیمین بهبهانی یکی از این چهره‌هاست، وی علاوه بر آن که در حوزه ادب خلاقه و سرودن شعر در قالب‌های گوناگون تبحر داشت و مخصوصاً در عرصه غزل لقب

«نیمای غزل» (حق شناس، ۱۳۷۰: ۱۵۳) را به او داده‌اند، آرا و اندیشه‌های ارزنده و مهمی دربارهٔ ادب کلاسیک دارد که خوانش آن‌ها می‌تواند به عنوان الگویی در نقد عملی ادبیات قدیم مورد استفاده قرار گیرد. ارزشمندی نظرات سیمین دربارهٔ ادب کلاسیک زمانی خود را بیشتر نشان می‌دهد که روشن شود این نظرات و دیدگاه‌ها حاصل خواندن عمیق متون کلاسیک و تأمل در باب آن‌هاست، نه صرفاً نظرانی از روی تعصب و نگاه‌های اجمالی و بدون پشتوانه. درست است که تفسیرها و نقدهای سیمین در برخی از موارد رنگ ذوقی نیز به خود می‌گیرد اما این تحلیل‌ها از ذوقی پرورده و پخته سرچشمه گرفته که تفسیرهای مبتنی بر فضای حاکم بر آثار است. بر این اساس با توجه به اهمیت موضوع، مسئله اصلی پژوهش حاضر، بررسی دیدگاه‌های سیمین پیرامون گذشته ادبی ایران است. برای این کار کتاب‌ها، مصاحبه‌ها، یادداشت‌ها و گفت‌وگوهای سیمین به‌بهانی بررسی و تحلیل شده تا از این طریق استدلال‌ها، آرا و اندیشه‌های او دربارهٔ ادب کلاسیک طرح و تبیین گردد.

۲. پیشینه بحث

تا جایی که نگارنده جست‌وجو کرده تا کنون پژوهشی در زمینه ارزیابی نگاه سیمین به‌بهانی دربارهٔ گذشته ادبی ایران صورت نگرفته است. در برخی از کتب مانند گهواره سبز افرا از ابومحبوب (۱۳۸۷) به ویژگی منتقد بودن سیمین اشاراتی شده است. عابدی (۱۳۷۹)، در کتاب‌های ترم غزل و سیمین به‌بهانی، شاعر و تکاپوگر مدنی (۱۳۹۷) به قدرت تحلیل ادبی سیمین اشاره کرده، اما عمدتاً توجه او به نظرات سیمین دربارهٔ شاعران معاصر بوده است. در جشن‌نامه سیمین با عنوان زنی با دامنی از گل (۱۳۸۳)، در برخی از یادداشت‌ها اشاراتی مختصر به مطالعات ادبی سیمین شده است. در حوزه مقاله نیز تا کنون بیشتر مقالات منتشر شده، دربارهٔ مباحث فرمی، و محتوای شعر او نوشته شده‌اند و در راستای موضوع مورد بحث ما نیستند. تنها در یکی دو مقاله اشاراتی به بحث مورد نظر ما دیده می‌شود: ضرونی (۱۴۰۲) در مقاله «زمینه‌ها و نشانه‌های آشنایی سیمین به‌بهانی با شاهنامه فردوسی و چگونگی تأثیرپذیری از آن» به آشنایی سیمین با شاهنامه و تأثیری‌پذیری وی از شاهنامه پرداخته است. یعقوبی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «تلقی‌های بوطیقایی فروغ فرخزاد و سیمین به‌بهانی؛ متنی و فرامتنی» به بررسی نظرات فروغ فرخزاد و سیمین به‌بهانی دربارهٔ چستی شعر، کیستی شاعر و... پرداخته‌اند؛ اما به موضوع مورد بحث ما ورود نکرده‌اند. در مجموع، هیچ کدام از آثار منتشر شده به بررسی و رده‌بندی دیدگاه‌های او دربارهٔ گذشته ادبی ایران پرداخته‌اند.

۳. تحلیل بحث

برای ورود به بحث نظرات سیمین دربارهٔ گذشته ادبی ایران، ابتدا لازم است که در خصوص شکل‌گیری ذهنیت ادبی و نگرش منتقدانه او بحث کنیم.

۳-۱. شکل‌گیری ذهنیت ادبی

در شکل‌گیری ذهنیت ادبی و منتقدانه سیمین، عوامل بسیاری تأثیرگذار بوده‌اند که مجموع این عوامل باعث پدیدآیی ذهنیتی فرهیخته و خلاق شده‌اند:

۳-۱-۱. زیستن در خانواده‌ای علمی

خانواده سیمین جزو شخصیت‌های باسواد و تأثیرگذار زمان خود بودند. پدرش، عباس خلیلی، از خانوادهٔ سرشناس خلیلی بود که در زمینه‌های روزنامه‌نگاری، داستان‌نویسی، تاریخ و... فعالیت داشت. سیمین به‌خاطر جدایی پدر و مادر به‌جز چند برههٔ کوتاه، فرصت نیافت که با پدر زندگی کند؛ اما همیشه از میزان دانش وی تمجید کرده و در مصاحبه‌ای خود را وارث ذوق نویسندگی و شاعری پدر دانسته است (نک: اکبریانی، ۱۳۹۳: ۵۱). مادر سیمین، فخری عظمی ارغون، جزو زنان آگاه و باسواد روزگار مشروطه و عصر پهلوی بود که در زمینه‌های مختلفی از جمله روزنامه‌نگاری، فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی و... فعالیت داشت. سیمین در وصف مادر گفته است:

مادرمان زنی از نوادر روزگار بود. زبان فرانسوی را خوب می‌دانست... در مکتب سر خانه با برادران و کودکان خانواده به فراگرفتن زبان فارسی و خط و قرآن و عربی و فقه و اصول و فلسفه پرداخته بود. تقریباً همهٔ غزل‌های حافظ و نیمی از گلستان و بوستان و

بسیاری از غزل‌های سعدی را از بر داشت. نقاشی هم می‌کرد و هفت دستگاه موسیقی ایرانی را ... آموخته بود و به خوبی شعر می‌سرود (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۴۵۸).

حضور پدر و مادری با این سطح از دانش باعث شده بود که سیمین از همان روزگار کودکی با فرهنگی عمیق بزرگ شود؛ «در دوره کودکی، در خانه ما محفل شعر و این‌ها بود. پدرم روزنامه‌نویس بود، مادرم روزنامه‌نویس بود؛ هر دوشان روزنامه داشتند و خانه ما دائماً محلل تردد نویسنده‌ها، شاعران و استادان بود. یعنی تربیت من از بچگی با یک فرهنگ عمیق همراه بود» (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۱۰ و حریری، ۱۳۹۳: ۱۱). سیمین در این فضا این بخت را داشت که از همان ابتدا با شاعران بزرگی مانند ملک‌الشعراى بهار، سعید نفیسی، رشید یاسمی، شهریار و... آشنا شود (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۷۴۷).

فخری عظمی ارغون در تربیت سیمین به مسائل فرهنگی و ادبی بسیار اهمیت می‌داد و از همان نوجوانی، برای تدریس متون کهن به سیمین، تمهیداتی اندیشیده بود؛ «سیزده سالم بود که مادرم یک درویشی را صدا کرد خانه ما، درویشی بود به نام رهیک که تقریباً چهل سالش بود... آن درویش به من نظامی درس می‌داد و خوب نظامی را می‌شناخت و بعد مولوی را به من درس می‌داد» (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۴۰-۳۹). سیمین درباره ارتباطش با شعر کهن گفته است که خانواده‌ام «برای یادگیری شعر کهن ایرانی، برای من رنج‌ها کشیدند» (همان: ۴۰). شاید بتوان مجموع این بخت‌یاری‌ها و زیستن در چنین خانواده‌ای را در این گفته سیمین خلاصه کرد

من استعداد ذاتی را از پدر و مادرم، هر دو به ارث بردم. پدرم، عباس خلیلی، نویسنده بود و در حدود ۵۰ جلد تألیفات داشت... مادرم شاعر بود. بنابراین، این استعداد ذاتی بوده، موروثی به من رسیده... بعد هم که مادرم از پدر من جدا شد، با روزنامه‌نویس دیگری ازدواج کرد. خانه ما مرکز روزنامه و مجله و کتاب بود. انجمن ادبی داشتیم. اگر شاعر نمی‌شدم، خیلی عجیب بود (عابدی، ۱۳۹۷: ۱۹۵).

۳-۱-۲. حضور مداوم در انجمن‌ها

حضور در انجمن‌ها و نشست‌های ادبی عامل دیگری بود که در شکل‌گیری ذهنیت ادبی سیمین، بسیار تأثیر گذاشت. بسیاری از این انجمن‌ها و کانون‌های ادبی، در خانه آن‌ها برگزار می‌شد. وی با آنکه سن کمی داشت، در این انجمن‌ها شرکت می‌کرد (نک: بهبهانی، ۱۳۹۴: ۴۵۹). سیمین درباره این انجمن‌ها گفته است «به یاد دارم که شب‌های جمعه در خانه ما انجمن بود و زمانی که تابستان بود، گوشه‌ای از حیاط می‌نشستم و به شعرها گوش می‌دادم و به یاد دارم که لحن خواندن هر یک از این شاعران انجمن را تقلید می‌کردم» (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۵۱). او بعدها نیز در منزل خود انجمنی به نام «انجمن ادبیات نو» برپا کرد که برخی از ادبای معاصر از جمله محمدامین ریاحی، باستانی پاریزی، علی اصغر حکمت، محمد حجازی و... در آن شرکت می‌کردند و به شعرخوانی و نقد آثار می‌پرداختند (نک: بهبهانی، ۱۳۹۴: ۴۴). بعد از تعطیلی این انجمن، جلسات شعرخوانی آنان عمدتاً به صورت جلسات خانگی بود با حضور شاعرانی مثل نیستانی، رویایی، آتشی و... به تعبیر خود سیمین شب‌های بسیاری تا سپیده‌دمان او و دیگر شاعران و نویسندگان نامدار معاصر به خواندن شعر و بحث‌های ادبی مشغول بوده‌اند (بهبهانی، ۱۳۶۹: ۳۷). شرکت مداوم وی در این انجمن‌ها تا سال‌های پایانی عمرش ادامه داشت و در خانه او به روی شاعران و منتقدان معاصر باز بود. سیمین اذعان دارد که مبانی ادب کهن را در همین انجمن‌ها یاد گرفته است.

کسانی که در این انجمن‌ها شرکت می‌کنند، مبانی کلاسیک شعر را خیلی خوب یاد می‌گیرند و شعرشان عاری از غلط می‌شود. چون استادان فن و آن به قول اخوان آدم‌های ریش و سیلدار، همه فنون شعری را خوب می‌دانند و به صورت علمی آدمی یاد می‌گیرد که مبانی ادب قدیم چیست (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۵۳).

حضور همیشگی سیمین در این انجمن‌ها سبب رشد فکری او و آشنایی همه‌جانبه با ادبیات کهن و جدید شد. به قول خودش «من همیشه هر جا و هر کسی جلسه‌ای داشت، آنجا بودم و غالباً هم در منزل خودم محفلی بود که می‌توانستند هرگاه می‌خواهند بیایند» (همان: ۷۶).

۳-۱-۳. فضای فکری و فرهنگی دوره و مطالعات شخصی

سیمین در روزگار کودکی و در مدرسه نیز در بستری پرورش یافته بود که خواندن متون کلاسیک جزو سرفصل‌های آن بود و متونی مثل کلیله و دمنه جزو متونی بود که از روی آن دیکته می‌نوشتند (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۷۰). اهمیت دادن به متون مهم ادبیات کلاسیک و تدریس آن‌ها باعث شده بود که سیمین و برخی از هم‌دانشانش به این متون جذب شوند.

در مدرسه... مرتب در دستمان دیوان حافظ بود، سعدی بود و خاقانی. حتی جوایزی که در مدرسه به ما می‌دادند به یاد دارم که کلیات سعدی دادند که ما با آن عیش می‌کردیم و هر روز در مدرسه پز می‌دادیم. آن وقت‌ها در مدرسه به شاگردانی که نبوغی از خودشان بروز می‌دادند بسیار اهمیت می‌دادند و تشویقشان می‌کردند و ما بارها کتاب از مدرسه به عنوان جایزه گرفته‌ایم (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۴۵).

این فضا به سیمین کمک کرده بود که از همان روزگار مدرسه، بسیاری از متون کلاسیک را بخواند و با درون‌مایه‌ها و ساختار فکری حاکم بر آنان آشنا شود. سیمین که در آن فضا رشد یافته بود، با بررسی کتب درسی امروز از اینکه در آن‌ها کمتر به متون کلاسیک توجه شده، انتقاد می‌کند (نک: عابدی، ۱۳۹۷: ۱۸۴ - ۱۸۳). علاوه بر این فضا، علاقه‌وی به مطالعه باعث شده بود که از همان روزگار کودکی خواندن جدی ادبیات را شروع کند.

خیلی زود شروع کردم به مطالعه و با ادبیات خارجی آشنا شدم. تفریح ما این بود عصرهای تابستان که می‌شد می‌رفتیم سر کوچه‌مان، یک بنگاهی بود که از آن کتاب کرایه می‌کردیم، یک عباسی بود و برای این که سه چهار شب بیشتر وقت نداشتیم تند تند می‌خواندمش. من آثار جمال‌زاده، ترجمه‌های خارجی مثل سه تفنگدار، غرش طوفان، بینوایان و... همه را در همان سنین بچگی می‌خواندم (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۳۵ و ۳۶).

نکته دیگری که عمق مطالعات سیمین را نشان می‌دهد، آشنایی او با دیدگاه‌های پژوهشگران و منتقدان برجسته معاصر است. به‌عنوان نمونه وی در یکی از مصاحبه‌ها در خصوص استفاده حافظ از نکات قرآنی (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۲۲۸) به گفته‌های هاشم جاوید استناد می‌کند (نک: جاوید، ۱۳۷۷: ۱۰ - ۶). وی در جایی دیگر با استناد به پژوهش‌های کسانی مانند علی دشتی که حافظ را پیشوای سبک هندی می‌داند (نک: دشتی، ۱۳۸۰: ۸۷)، بر چندلایگی شعر حافظ تأکید می‌کند. استناد به کتاب قلمرو سعدی (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۵۲۰) بحث درباره تصحیح‌های مهم دیوان حافظ (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۵۲) و استناد به سخنان یارشاطر (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۲۲۶) و... نشان می‌دهد که وی با آثار پژوهشگران برجسته معاصر آشناست. دوستان و افرادی که سیمین را از نزدیک می‌شناختند نیز بارها بر مطالعات گسترده وی در حوزه ادبیات تأکید کرده‌اند (نک: موحد، ۱۳۸۳: ۱۶۱؛ پارسی‌پور، ۱۳۸۳: ۱۵۶ و پهلوان، ۱۳۸۳: ۴۲). خود او نیز بارها به دامنه مطالعات خود در ادب کلاسیک اشاره کرده است:

ادبیات کلاسیک ایران دریاست و هیچ‌کس نمی‌تواند مدعی باشد که بر کل آن احاطه دارد... تا این حد می‌توانم بگویم که من در هر کدام از این مایه‌های کلاسیک اعم از متون قدیم، مثل تاریخ بیهقی، کلیله و دمنه، مرزبان‌نامه و سیاست‌نامه همه را خوانده‌ام (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۴۲).

۳-۱-۴. آشنایی با ادبیات جهان و رویکردهای نقد ادبی

یکی دیگر از زمینه‌هایی که در شکل‌گیری شخصیت ادبی سیمین بسیار تأثیرگذار بود، آشنایی وی با ادبیات جهان بود. این مسئله باعث شده بود که وی با نگاهی بازتر و جامع‌تر، ادبیات ایران را بررسی کند. وی از همان روزگار کودکی با ادبیات جهان آشنا شد؛ زمانی که مادرش قصه‌های متعددی از ادبیات غرب برای وی می‌خواند (نک: میلانی، ۱۳۸۳: ۵۷۷) و خود نیز آثاری مانند سه تفنگدار، کنت دو منت کریستو و بینوایان را از بچگی مطالعه می‌کرد (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۷۳). فرزند سیمین، علی بهبهانی نیز که ادبیات انگلیسی خوانده بود، در آشنایی و تأمل سیمین در ادبیات جهان تأثیرگذار بود. سیمین کتاب خطی ز سرعت و از آتش را به وی تقدیم کرده و در ابتدای آن نوشته است «به پسر علی بهبهانی که

دریچه‌های چشم مرا به چشم‌انداز ادب جهان می‌گشاید» (بهبهانی، ۱۳۷۰).

سیمین در گفت‌وگوها و تأملات خود گهگاه و به مناسبت‌های مختلف گریزی به ادبیات جهان می‌زند. به عنوان نمونه، در یکی از مباحثش که در نقد شعرهای بلندی است که ارتباط عمودی کمتری دارند، گریزی به شعرهای ایوت و سرزمین هرز او می‌زند (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۱۸۱)، همچنین نک: بهبهانی، ۱۳۹۴: ۱۹۰). سیمین هنگام صحبت درباره کتاب داستان‌هایی کوتاه از نویسندگان امروز ایران و جهان، آشنایی و علاقه خود را به مطالعه داستان‌هایی از ادبیات جهان نشان می‌دهد (همان: ۲۱۱ - ۲۰۶). وی همچنین در نقد شعرهای یداله ربایبی به پیوند شعرهای او با شاعران فرانسوی اشاره کرده است (همان: ۳۷۱). ترجمه کتابی تحت عنوان شاعران امروز فرانسه از پیر دو بوادفر به فارسی (دو بوادفر، ۱۳۸۲) و استناد به آرای منتقدان مانند پل والری (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۴۶)، نشان از آشنایی او با ادب جهان دارد. جمع شدن مجموع ویژگی‌هایی که ذکر شد، در وجود سیمین بهبهانی، باعث شده بود که وی دارای ذهنیتی پخته و پرورده شود که در نقد و تحلیل آثار ادبی بسیار به وی کمک می‌کرد.

۳-۲. دیدگاه سیمین درباره پیوند با ادبیات قدیم و ضرورت آگاهی از آن

برخی از شاعران معاصر که در جست‌وجوی نوآوری بودند و در پدیدآیی جریان‌های ادبی تازه نقش داشتند، به پیشینه ادبی پیش از خود نگاهی منفی داشتند. نمونه این نگاه‌ها را در مقالات و یادداشت‌های تند هوشنگ ایرانی (نک: ایرانی، ۱۳۷۹: ۱۱۷ - ۱۵۵) و ستیز خشونت‌آمیز او با موجودیت ادبیات قدیم (نک: شیری، ۱۳۸۶: ۳۵) و یا برخی از یادداشت‌ها و اشعار احمد شاملو می‌توان دید (نک: شاملو، ۱۳۸۷: ۱۴۱ - ۱۴۰). در نگاه آنان ادب کلاسیک و بوطیقای حاکم بر آن مانع نوآوری بود؛ اما به اعتقاد سیمین بهبهانی «مسئله یک شاعر خوب، هر قدر هم در کارش تازگی وجود داشته باشد، نمی‌تواند رابطه خود را با ادبیات گذشته کشورش قطع کند» (حریری، ۱۳۹۳: ۲۹ - ۲۸). وی سنت و استفاده از آن را لازمه شعر معاصر می‌داند و از آنانی که معتقدند سنت به درد زمان ما نمی‌خورد، انتقاد می‌کند (عابدی، ۱۳۹۷: ۱۸۵).

سیمین شناخت شعر سنتی را ضرورتی جدی برای شاعران می‌داند (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۲۸۷). به اعتقاد وی شعری که ریشه در فرهنگ خاص سرزمینش نداشته باشد، شعری بی‌هویت است (میلانی، ۱۳۸۳: ۵۸۳). در نظر او مضامین موجود در جهان ادبیات، مضامینی همیشگی و تکراری-اند، تنها شیوه بیان و طرز گفتار است که عوض می‌شود. بنابراین هنرمند معاصر باید با شناخت آن مضامین و شیوه بیان شاعران کهن، دست به نوآوری بزند (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۲۶۵). سیمین در پاسخ به این سؤال که چرا شاعرانی مانند شهریار و اخوان و... بازگشت‌هایی به گذشته داشته‌اند، گفته است «نه! ببینید این بازگشت به گذشته نیست. این پیوند با گذشته است. یعنی شاعر یا نویسنده خوب نمی‌تواند زبان گذشته خودش را به طور کامل کنار بگذارد و از آن جدا شود» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۳۲). در نگاه سیمین «سبک» بدون پیوند با ادب گذشته پدید نمی‌آید (همان: ۳۳) و شاعر با خواندن ادبیات کلاسیک و متون قدیم است که می‌تواند غنای واژه‌ها را که لازمه شعر گفتن است، به دست بیاورد (عابدی، ۱۳۹۷: ۱۸۵). وی معتقد است که هر کس که متون ادبی قدیم ایران را نخواند، «شاعر خوبی نمی‌شود. برای این که این‌ها پیشینه زبان ماست و متأسفانه رابطه بچه‌ها و جوان‌های شاعر امروزی با پیشینه زبانشان قطع شده و من نمی‌دانم دیوار این خانه بی‌پی را چگونه می‌توانند بالا ببرند؟ باید این پی از ساروج و آهن و فولاد باشد تا دیوارها بالا بروند» (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۴۳).

وی با انتقاد از برخی از شاعران معاصر که اطلاع چندانی از گذشته ادبی ایران ندارند، می‌گوید:

بعضی از شاعران نوپرداز علاوه بر اینکه وزن و موسیقی کلام را نمی‌شناسند، تسلطی هم بر زبان رسا و ادبی ندارند و از گذشته هم بی‌خبرند. یعنی شعر این‌ها را که می‌خوانید انگار که ایرانی نیستند. نمی‌دانند که مثلاً در گذشته چه حوادثی اتفاق افتاده. بنابراین من فکر می‌کنم که اگر ما بخواهیم این طور بیندیشیم ادبیات شعری ما رو به انحطاط خواهد رفت (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۲۶).

۳-۳. دیدگاه‌ها درباره دوره خراسانی، آثار و شاعران شاخص آن

سیمین در یادداشت‌ها و گفت‌وگوهای خود درباره اکثر شاعران شاخص سبک خراسانی اظهار نظر کرده است. این اظهارنظرها گاه در خلال مباحث دیگر مطرح شده و گاه به طور خاص درباره یکی از شاعران آن دوران. اگر نظرات او را در باب شعر این دوره، از رودکی شروع کنیم، باید گفت که وی از همان روزگار کودکی با شعر رودکی آشنا بوده است؛ زمانی که مادرش «قصه رودکی را موقعی که سه چهار سال بودم برایم [برایش] می‌خواند» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۵۳). ماجرای کوری رودکی و زندگی او همواره برای سیمین جالب توجه بوده و چندین جا درباره آن اظهار نظر کرده است (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۵۲۱). وی در برخی از موارد که درباره شعر شاعران دیگر صحبت می‌کند به مناسبت گاه ابیاتی از رودکی ذکر می‌کند که نشانگر آشنایی او با جهان شعری رودکی است. سیمین هنگام بحث درباره غزل‌های رودکی، ویژگی «سادگی» و «مغزله» را مهم‌ترین ویژگی غزل‌های رودکی می‌داند (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۲۲-۲۳).

اما مفصل‌ترین نظرات سیمین درباره شعر دوره خراسانی، مربوط به شاهنامه فردوسی است. سیمین در یادداشت‌های خود بارها از فردوسی یاد کرده و او را بزرگ‌ترین حماسه‌سرای ایران دانسته است (نک: مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۲۲۵). بخشی از این آشنایی به خاطر رشد و پرورش سیمین در خانواده‌ای شاهنامه‌شناس و علاقه‌مند به فردوسی بود. پدرش قسمت‌های زیادی از شاهنامه را به عربی ترجمه کرده بود (گلبن، ۱۳۸۳: ۲۸). سیمین شاهنامه را در کنار قرآن، دو بن‌مایه اصلی شعر فارسی می‌داند. به اعتقاد وی «قرآن فرهنگ الهی و دینی ادبیات ماست و شاهنامه فرهنگ بومی و مردمی آن» (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۲۷۰). سیمین در باب اهمیت تاریخی شاهنامه پس از حمله اعراب به ایران، معتقد است که بخشی بزرگی از فرهنگ و زبان ایرانیان به همت والای فردوسی زنده شده است. زیرا وی روایتگر تاریخ تمدن ما ایرانی‌هاست (نک: مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۹۱). گفت‌وگوهای مفصل سیمین با مظفری ساوجی درباره مسائلی مانند جایگاه زنان در شاهنامه، حجاب در شاهنامه و اوستا... نشان دهنده تسلط وی بر داستان‌های شاهنامه و انس با آن است (نک: مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۱۸۵).

شاعر دیگری که سیمین درباره او اظهار نظر کرده، مسعود سعد است. وی معتقد است که جهان شعری مسعود و نالیدن وی از شرایط زندگی، به خاطر زندان طولانی مدتی است که او در آن گرفتار بوده است (همان: ۹۴). سیمین یکی از نقاط ضعف مسعود سعد را عدم اشاره صریح به وقایع زمانه و مسائل سیاسی و تاریخی زمانه خود می‌داند و از اینکه در شعرش حتی علت زندانی شدنش چندان مشخص نیست، انتقاد می‌کند (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۹۲). در نظر سیمین نسبت شاعرانی مانند مسعود با بیان وقایع جامعه و سیاست و اجتماع دوره خود، نسبت چندان مناسبی نیست و آنان نتوانسته‌اند چنان که باید و شاید تصویر روشنی از وقایع زمان خود به نسل‌های بعد ارائه دهند. وی این انتقاد را درباره عنصری نیز بیان کرده است؛ «ما می‌توانیم روزگار حافظ را با خواندن شعر او درک و تصویر کنیم. زمان سعدی را با خواندن شعرش تصور کنیم. اما با خواندن شعر عنصری نمی‌توانیم تصویر و تصویری روشن از زمان او به دست بیاوریم» (همان: ۱۷۷).

شاعر دیگری که سیمین درباره او مباحثی مطرح کرده، خیام است. وی در یادداشت «خیام، روح جاری در همه زمان‌ها»، به برخی از برداشت‌های سطحی از رباعیات خیام انتقاد می‌کند و معتقد است بر خلاف نظر عوام، فلسفه خیام متکی به خوش‌باشی‌های الکی نیست؛ اگر این چنین بود وی به دنبال حل معادلات جبری و دیگر مسائل دشوار جهان خلقت نمی‌رفت (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۲۹۴). وی همچنین به برخی از برداشت‌های نادرست از رباعیات خیام که وی را فردی منفی‌نگر دانسته‌اند، انتقاد می‌کند و معتقد است خیام فردی خوش‌بین بوده است (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۹۴). پاسخ او متوجه برخی از پژوهشگران معاصر است که بدبینی نویسندگانی مانند صادق هدایت را تحت تأثیر افکار بدبینانه خیام می‌دانند. به نظر سیمین، خیام در جست‌وجوی کشف معمای هستی و توجیه آفرینش جهان بود. «خیام روان بیدار مخلوق جهان بود. می‌خواست به راز هستی پی ببرد و آفرینش را توجیه کند» (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۲۹۴).

علاوه بر این شاعران، سیمین درباره برخی دیگر از شاعران دوره خراسانی مانند منوچهری (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۳۱)، فرخی سیستانی (همان: ۴۰۹)، همان: ۸۵) و ناصر خسرو مطالبی به شکل پراکنده مطرح کرده است (همان: ۸۵). در مجموع سیمین درباره شاعران دوره خراسانی نگاهی دوگانه دارد. برخی از شاعران بزرگ آن مانند رودکی، فردوسی و خیام را از منظرهای گوناگون می‌ستاید؛ اما درباره برخی دیگر از شاعران این دوران مانند عنصری و مسعود سعد نگاهی انتقادی دارد و از اینکه آنان نخواسته یا نتوانسته‌اند تصویر روشنی از وقایع زندگی و جهان پیرامون

خود ارائه کنند انتقاد می‌کند.

۳- ۴. دیدگاه‌ها درباره دوره آذربایجانی، آثار و شاعران شاخص آن

سیمین درباره دو شاعر بزرگ این دوره، یعنی خاقانی و نظامی در چند جا صحبت کرده است. درباره غزل‌های خاقانی گفته است: «خاقانی غزل‌هایش بیشتر مضمون‌گرایانه است. یعنی در عین حال که ابیات یک غزل با هم ارتباط دارند، هر بیت هم مستقل از دیگر ابیات است و یک مضمون زیبا در آن گنجانده شده است» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۲۳). سیمین در ادامه این بحث، مقصود خود را با ذکر مثال‌هایی از غزل خاقانی توضیح می‌دهد. سیمین هنگامی که از قالب قصیده و مدایح درباری شکوه می‌کند، اشارتی نیز به قصاید خاقانی می‌کند. وی درباره قصاید درباری و مدحی خاقانی نظر مثبتی ندارد؛ اما قصیده ایوان مدائن و دو مرثیه خاقانی در رثای پسرش رشیدالدین را جزو قصاید خوب وی می‌داند (حریری، ۱۳۹۳: ۳۴).

سیمین خاقانی را شاعری تصویرساز می‌داند و بارها در مباحثی که درباره تصویر دارد، ابیاتی از خاقانی را به عنوان مثال ذکر کرده است (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۲۴). در برخی از موارد نیز به تحلیل تصاویر موجود در ابیات خاقانی پرداخته است. وی درباره ابعاد تصویری این بیت خاقانی گفته است:

سنگ در بر می‌دود گیتی چو آب / کآب عیشی یا دلی روشن کجاست. اضلاع و ابعاد تصویر در این بیت را یک به یک بر می‌شمریم: (۱) تناسب دوان بودن گیتی (=زمان) و آب؛ (۲) از کنار سنگ گذاشتن آب، یا سنگ در سینه داشتن آن (=گذران سخت)؛ (۳) سنگ در سینه داشتن گیتی (=سنگین دلی و بی‌رحمی زمانه)؛ (۴) گوارایی عیش و گوارایی آب؛ (۵) روشنی آب و روشندلی و پاکیزه‌خوبی آدمیان؛ (۶) تأسف از نبودن عیشی به روشنی آب یا دلی به صفای آن؛ (۷) نسبت دادن این فقدان غم‌انگیز به سنگ‌دلی زمانه (و این نسبت و آن تأسف عامل ایجاد تحرک تصویر است). می‌بینید که این تصویر منشوری بلورین می‌سازد که گردش گیتی یعنی عنصر خام خیال، را از میان آن عبور می‌دهد و رنگ‌های بی‌شمار می‌آفریند. این گونه تصویر به تعبیر من، تصویر حجمی یا منشوری است (همان: ۲۸ - ۲۷).

سیمین نظامی گنجوی را نیز استاد تصویرسازی می‌داند (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۳۳). وی هنگام بحث درباره اطناب، ضمن تأکید بر جایگاه بلند نظامی در عرصه داستان و مقام خداوندگاری او در عرصه سخن، به انتقاد از برخی از اطناب‌های ممل او می‌پردازد. (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۱۹۹). وی همچنین درباره موسیقی واژه‌ها و ضرب وزن‌ها و نقش آن‌ها در ایجاد تصویر، نظامی را شاعری موفق می‌داند؛ سپس با ذکر بیتی از او به تحلیل ابعاد آن می‌پردازد «ترنگ تیر و چاکاچاک شمشیر / دریده مغز پیل و زهره شیر. «تیر» و شمشیر» مفهوم یا به تعبیر دیگر، عناصر خام خیالند. اما ترنگ و چاکاچاک واژه‌هایی هستند که آن دو را به حرکت در می‌آورند، یعنی خواننده یا شنونده حضور تصور برخورد شمشیرها و جستن تیر از کمان را در مخیله خود احساس می‌کند» (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۳۱ - ۳۰). سیمین در موارد بسیاری به اشعار نظامی استناد کرده است. مثلاً در تعریف شعر به بیتی از نظامی استناد می‌کند «شعر جان‌کندن است. به قول نظامی: بیا شب‌ها بین جان‌کندم را / نه کان‌کندن بین جان‌کندم را» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۴۶).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، سیمین شعر دوره آذربایجانی را از لحاظ قدرت تصویرپردازی و توانایی شاعران در عرصه زبان و تصویر ستایش می‌کند؛ اما قصاید مدحی و پیچیده خاقانی را چندان نمی‌پسندد و تنها قصایدی از وی را برجسته می‌داند که رنگ عاطفی در آن‌ها نمود پیدا کرده است. وی همچنین ضمن تأکید بر جایگاه بلند نظامی در تصویرسازی، از اطناب‌های ممل او در منظومه‌هایی مانند خسرو و شیرین انتقاد می‌کند؛ اما هنر نظامی در موسیقی واژه‌ها و نقش آن‌ها در تصویرسازی را کم‌نظیر می‌داند.

۳- ۵. دیدگاه‌ها درباره دوره عراقی، آثار و شاعران شاخص آن

سیمین درباره شعر سبک عراقی و شاعران شاخص آن مانند سعدی، مولوی و حافظ بارها سخن گفته است. وی شعر سعدی را شعری غیرقابل

وصف می‌داند (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۵۲۰) که پس از گذشت هشتصد سال همچنان ارزشمند و ملاک سنجش است (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۱۱۱). نقدها و آراء سیمین دربارهٔ سعدی، هم شامل غزل‌های اوست و هم بوستان و گلستان. وی دربارهٔ جایگاه سعدی در عرصهٔ غزل گفته است: سعدی به نظر من استاد غزل است... هیچ غزلی از او نمی‌خوانید که آن را در همان وهلهٔ اول نفهمید. یا محتاج به فکر باشید. در همان لحظهٔ اول همهٔ مفاهیمش را به مخاطب می‌دهد. در عین حال بعد از دریافت موضوع و مفهوم ناچار به فکر دربارهٔ آن هستید... زیبایی سعدی در این است که وقتی شعری از او می‌خوانید در یک لحظه مقصود او را درک می‌کنید، در عین حال با شما می‌ماند و با شما حرکت می‌کند و در شما شاخه شاخه می‌شود و برگ و بر می‌گسترند. یعنی ساکن و ابتر نمی‌ماند. شعر سعدی بعد از خواندن از آدم جدا نمی‌شود (همان: ۲۴).

به اعتقاد سیمین، سعدی در غزل، از زمانه و روزگار خود غافل نبوده و آن‌ها را در شعر خویش منعکس کرده است (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۲۲۷). سیمین برخی از غزل‌های سعدی را شعر «کم‌تصویر» یا بی‌تصویر می‌داند که شاعر با قدرت شعری خویش به آن‌ها پویایی و تحرک خاصی بخشیده است. (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۳۰ - ۲۸) به اعتقاد وی در شعرهای سعدی «هیچ وقت تصویر خیلی عجیب و غریبی نمی‌بینید. ولی به سبب اینکه وزن راحت و روانی دارد با دل شما بازی می‌کند. کلمات خیلی با هم سازگار و مانوس‌اند» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۱۷۰). به اعتقاد وی زبان سعدی با همهٔ سادگی‌اش دارای شگردهای هنری خاص است که فهم و دریافت آن‌ها فقط از کسانی برمی‌آید که با ظرافت‌های شعر او آشنايند (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۲۱ - ۲۰).

علاوه بر غزل‌ها، دربارهٔ بوستان و گلستان نیز مباحث بسیاری مطرح کرده است. وی درباب مقایسه‌ای که برخی از پژوهشگران میان باب رضای بوستان با شاهنامه انجام می‌دهند، معتقد است که مقایسهٔ این دو درست نیست؛ چرا که ماهیت این دو اثر متفاوت است و سعدی در بوستان قصد آفرینش یک صحنهٔ حماسی را نداشته است (نک: بهبهانی، ۱۳۷۸: ۱۹ - ۱۸). سیمین گلستان سعدی را بسیار خوب خوانده بود و بسیاری از حکایات آن را در خاطر داشت و در نوشتارهای خود بارها به حکایت‌های آن استناد کرده است. وی دربارهٔ تأثیر حکایت‌های سعدی در روان انسان نیز سخنان ارزشمندی دارد (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۶۷).

سیمین در گفتاری که دربارهٔ کتاب سعدی بر بازارچهٔ زندگی، اثر صدرالدین الهی نوشته است، تسلط خود را بر آثار سعدی و جهان موجود در آثار او نشان داده است. وی درباب انعکاس اوضاع زمانه در آثار سعدی نوشته است: سعدی تاریخ‌نگار نیست، اما تاریخ گزار شاید. اوضاع زمان و مردم عادی را خوب می‌شناسد و از آن‌ها نقشی می‌زند که هیچ تاریخ‌نگاری نمی‌تواند. باورها سنت‌ها، مسلک‌ها، طبقات جامعه، قوانین عرفی و شرعی و رفتار شاهان و وزیران و قاضیان و محتسبان و گزندگان در شعر سعدی چنان بازتاب یافته است که برای آن‌که زمانهٔ او را بشناسیم هیچ چیز مفید نیست جز همان حکایات گلستان و بوستان (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۱۳۴).

نقدها و صحبت‌های سیمین در مقالهٔ «شکر از مصر و سعدی از شیراز» که دربارهٔ کتاب سعدی نوشتهٔ ضیا موحد است، نشان از تسلط سیمین بر آثار سعدی و جهان و فضای فکری اوست (نک: بهبهانی، ۱۳۷۸: ۵۳۱ - ۵۱۵). سیمین دربارهٔ عشق در آثار سعدی معتقد است که عشق، نه از نوع افلاطونی و اثیری آن، بل از نوع ملموس و معمول و بازاری یا درباریش، در آثار او چنان پژواکی درانداخته است که در شعر هیچ شاعر دیگری از گذشتگان بازتاب ندارد. سعدی جامعه‌شناس عشق را نیز از دریچهٔ چشم افراد مختلف جامعه می‌سنجد و از بازگویی تجارب خویش نیز دریغ نمی‌ورزد (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۱۳۴).

سیمین دربارهٔ مولوی و آثار او نیز بارها سخن گفته است. وی بار عاطفی و تخیلی موجود در غزل‌های مولوی را بارها ستوده است (نک: بهبهانی، ۱۳۷۸: ۵۹۸) و وی با آن‌که غزل‌های مولوی را یکدست نمی‌داند و معتقد است فرازونشیب‌های بسیاری در غزل او وجود دارد اما قدرت ابداع و تفکر و تصویر موجود در غزل مولوی را غیرقابل تقلید می‌داند.

در ابیات یک غزل بسا که غزلی خوب است اما بیتی یا ابیاتی از آن نامناسب به نظر می‌آید و همچنین فراوان است غزل‌هایی که فقط یکی دو بیت از آن درخشان و بقیه متوسط است. با این همه، خصوصیت غیرعادی بودن و بدعتی که در دیوان شمس هست سبب می‌شود که خواننده تقریباً نتواند هیچ‌یک را کنار بگذارد. یعنی هر غزل او سرّ لحظه‌ای است که در آن می‌زیسته و هیچ

لحظه از عمر او را نادیده نمی‌توان گرفت. ارزش غزل مولوی به قواعد مرسوم شعر نیست؛ به تفکر، ابداع، تصویر و به طور کلی ذهن سودایی و پر تخیل اوست که تقلید از او را تقریباً ناممکن می‌کند (حریری، ۱۳۹۳: ۲۴).
درباره حکایت‌های مولوی و نقش این حکایت‌ها در انتقال مفاهیم مورد نظر او گفته است:
مولوی در مثنوی همیشه حرف و پیامش را با استناد به حکایت بیان می‌کند. بسیاری از حکایات اگر بخواهند با زبان عادی بیان شوند، خیلی پیش پا افتاده به نظر می‌رسند. ولی وقتی با زبان شعر بازگو می‌شوند از این حالت در می‌آیند (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۶۷).

در نظر وی حکایت‌های مثنوی، حکایت مردم عادی و عامی است و مضامین آن‌ها از زندگی مردم گرفته شده است (همان: ۶۳). سیمین برای توضیح نظرات خود درباره شعر و نیز در مصاحبه‌ها و نقد آثار دیگران، بارها به شعرهای مولوی استناد کرده است (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۲۶۵ و ۳۰۰).

از میان شاعران ادب کلاسیک، سیمین بیشترین پیوند و ارتباط را با غزل‌های حافظ داشته است. به همین خاطر جایی نقل کرده است: «اگر حافظ نبود، من برای بیان مکنونات ضمیر خود چه می‌کردم» (بهبهانی، ۱۳۶۹: ۳۶). علاوه بر پیوندهای عاطفی و احساسی که میان سیمین و غزل‌های حافظ برقرار است و نمونه‌های آن را می‌توان در کتاب آن مرد، مرد همراهم (۱۳۶۹) دید، وی درباره فرم و محتوای غزل‌های حافظ نظرات بسیاری دارد. سیمین هنگام سخن درباره گونه‌های تصویر شعری، درباره وضعیت تصویر در شعر حافظ معتقد است که بسیاری از اشعار وی دارای تصویر چند بعدی یا تصویر حجمی هستند که به موجب آن تصویر در ارتباط با چند مفهوم به ذهن منتقل می‌شود. (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۴۸۳). سیمین همچنین درباره زبان شعر حافظ و ترجمه‌ناپذیری آن گفته است «آن چیزی که به شعر حافظ تشخص می‌دهد، الفاظ و کلامش است. به خاطر همین است که می‌گویند شعر حافظ از معنی می‌گریزد» (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۴۳). سیمین همچنین هنگامی که درباره «گزینش واژه‌ها» سخن می‌گوید، تسلط فردوسی و حافظ را در این زمینه مثال می‌زند و معتقد است که این دو بر جادوی دریافت موسیقی کلمات مسلط بوده‌اند (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۴۷۸).

سیمین درباره محتوای اجتماعی غزل‌های حافظ اعتقاد دارد که بسیاری از غزل‌های او محتوای اجتماعی دارند؛ اما برخلاف غزل‌های دوران مشروطه، در این غزل‌ها آن صراحتی که شعر را خاص یک برش از زمان یا یک واقعه تاریخی می‌کند، وجود ندارد به همین سبب غزل حافظ از زمان و مکان فراتر می‌رود (حریری، ۱۳۹۳: ۳۳-۳۲). او معتقد است که حافظ توانسته است تاریخ عصر خود را به شکلی هنری برای ما توصیف و گزارش کند (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۱۸۴).

سیمین شعر حافظ را شعری جهان‌شمول و متعلق به همه زمان‌ها و مکان‌ها می‌داند؛ عاملی که باعث جاودانگی غزل‌های وی شده است «راز جاودانگی حافظ در جاری بودن او در همگامی با زمان است؛ با لحظه‌ها به سوی ابدیت روان است؛ شعرش همه - زمانی است» (بهبهانی، ۱۳۶۶: ۱۱) نگاه و نگرش انتقادی حافظ یکی دیگر از موضوعاتی است که مورد توجه سیمین بوده است. وی در مورد انتقادهای حافظ بر علیه ظالمان و ریاکاران نوشته است:

حافظ با بیان آسمانی و پرابهام خود، طوری تسلط ظالمانه عده‌ای ریاکار مردم‌فریب را در لباس دین و مذهب بر مردم رنجیده و شکست‌خورده مجسم کرده است که هرگز مورخین چنین جرأت و جسارتی را در خود سراغ نداشته‌اند و در برابر همان سلطه و اقتدار سر تسلیم بر خاک نهاده‌اند و ناچار لب از بیان حقایق فرو بسته‌اند (بهبهانی، ۱۳۵۰: پنج).

تأویل‌پذیری غزل‌های حافظ و ظرفیت خوانش‌های چندگانه از آن، موضوع دیگری است که مورد توجه سیمین قرار گرفته است: شعر حافظ به گونه‌ای است که با خواندن آن، امروز یک جور فکر می‌کنید، فردا که می‌خوانیدش، جور دیگری. یعنی همیشه حرف تازه‌ای برای گفتن دارد و هر لحظه به شکلی درمی‌آید. به همین علت با دیوان تنها شاعری که فال می‌گیرند، حافظ است. برای اینکه هرکس می‌تواند از حافظ به میل خود و با توجه به دانش و بینش خود درک و دریافت داشته باشد. هر کسی از ظن خود یار او می‌شود (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۲۷).

وی این ظرفیت شعر حافظ را ناشی از اندیشه‌های عمیق موجود در شعر او می‌داند، ظرفیتی که باعث می‌شود تفکرات مختلفی در شعر او مطرح شود و مخاطب با هر بار خواندن، به فکر فرو رود (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۷۶۲).

در مجموع قضاوت سیمین درباره سعدی، حافظ و مولوی را می‌توان در این گفته او خلاصه کرد: «حافظ را از جهت کمال غزلش در همه‌ی ابعاد، سعدی را از جهت روانی و انتقال عاطفه و ملموس بودن احساسش و مولوی را از جهت غرابت اندیشه و تصویر و شور و حال غیرعادی غزلش می‌پسندم» (حریری، ۱۳۹۳: ۲۳). علاوه بر سعدی، مولوی و حافظ، سیمین درباره دیگر شاعران این دوره مانند سیف فرغانی نیز گفته است: «بیشتر آدم‌هایی هم که در شعر سیف فرغانی هستند در عداد بدها به شمار می‌روند و او مدام به این و آن می‌پرد. ناسزا می‌گوید. دانش اینطوری است که در تمام زندگی‌اش حتی یک آدم خوب هم پیدا نمی‌شود» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۹۴).

۳-۶. دیدگاه‌ها درباره سبک هندی، آثار و شاعران شاخص آن

در روزگار معاصر برخی از منتقدان نگاه چندان مثبتی به سبک هندی نداشتند و حتی برخی آن را بدترین و مبتذل‌ترین دوره ادبی ایران دانسته‌اند (نک: غنی، ۱۳۷۷: ج ۷: ۵۶۰) این نوع نگاه باعث شده که تا سال‌ها شعر این دوران را دوره تنزل شعر فارسی بدانند. سیمین بهبهانی اما فارغ از این نظرات، اعتقاد دارد:

اینکه می‌گویند تنزل پیدا کرده به اعتقاد من در اندیشه پایین نیامده؛ خیلی مطالب اندیشیدنی را با زبان مردم و با اسباب و ابزاری که مردم در دست داشتند و به کارشان می‌آمده وارد شعر کرده و جالب اینکه از آن‌ها مضامین والایی هم ساخته» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۲۹).

سیمین درباره زبان شعر سبک هندی، که برخی آن را پیش پا افتاده دانسته‌اند، معتقد است که انتخاب این زبان لازمه شعر آن دوران بوده است؛ زیرا شعر تا پیش از آن عصر، در دربارها سیر می‌کرد و طبیعتاً به زبانی فاخر و با صلابت نیاز داشت؛ اما با رواج آن در میان مردم، آن ضرورت از بین رفت و بسیاری از واژه‌ها و اصطلاحات کوچه و بازار به سروده‌ها راه پیدا کرد (همان: ۲۸). بنابراین از نظر سیمین علت تفاوت زبان سبک هندی با دیگر سبک‌ها، مردمی بودن آن است: «علت تنزل زبان در مکتب هندی این است که دیگر آن زبان درباری و فرهیخته را ندارد. در نتیجه، شاعر این شیوه به چیزهای خیلی پیش پا افتاده می‌اندیشد. ولی می‌بینید که از همین چیزهای پیش پا افتاده ناگهان مضمون‌های بسیار ناب و نایابی هم پیدا می‌شود: گنج در ویرانه» (همان: ۲۹ - ۲۸).

وی درباره اندیشه در سبک هندی گفته است:

مکتب هندی اندیشه‌ای را می‌گوید و برای آن اندیشه شاهد مثال می‌آورد. این اندیشه هم غالباً «من و تویی» نیست. عشق و این حرف‌ها نیست. بیشتر چیزی از روزگار در آن است. گوشمال زمانه شاعر است. نوعی دلتنگی با دلخوشی از روزگار در آن است. می‌رود سراغ آن و عین همان را برای شما شاهد مثال می‌گوید (همان: ۳۰).

وی یکی از دلایل لذت نبردن مخاطبان عادی از سبک هندی را در این دانسته است که برخی از خوانندگان نمی‌توانند رابطه موجود در شعر را کشف کنند؛ ولی پس از کشف ارتباط به لذت هنری می‌رسند (همان: ۳۰).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، سیمین نسبت به سبک هندی نگاهی مثبت دارد و معتقد است بوطیقای سبک هندی را باید متناسب با شرایط و اوضاع و احوال زمانه خود آن‌ها سنجید. به اعتقاد وی استفاده شاعران این دوران از زبان و فرهنگ عامه امری ناگزیر بوده است و شاعران برجسته این سبک با وجود دوری از زبان فاخر و مرسوم در شعر فارسی، از زبان کوچه و بازار به‌خوبی استفاده کرده و مضامین مهمی را در شعر خود آورده‌اند. به اعتقاد وی اندیشه‌ها و مضامین موجود در شعر این دوران، برگرفته از فرهنگ اطراف و جهان پیرامون شاعران است و آن‌ها توانسته‌اند این مضامین پیش پا افتاده را به شکلی متعالی در شعر خود منعکس کنند. نظرات واقع‌بینانه سیمین درباره این سبک و پذیرش بوطیقای حاکم بر آن، آنجا اهمیت پیدا می‌کند که بزرگانی چون ملک‌الشعراى بهار از شعر این دوران با اوصافی مانند «ضعف بی اندازه» و «سست و بی‌شیرازه» یاد کرده‌اند (نک: بهار، ۱۳۸۷: ۸۸۲).

۳-۷. دیدگاه‌ها درباره بازگشت ادبی

سیمین دوره بازگشت ادبی را دوره‌ای تقلیدی و ناموفق می‌داند. «در دوره بازگشت بار دیگر توجه دربار به شعر معطوف می‌شود. می‌بینیم که چون شعر این دوره اصیل نیست و تقلیدی است، دوام نمی‌آورد و رفته رفته به دست فراموشی سپرده می‌شود» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۲۹). سیمین درباره علت ناموفق بودن شعر در این دوران گفته است

طبیعی است که هیچ چیز تقلیدی و دست دومی موفق در نخواهد آمد. آن شعر، مربوط به همان دوره می‌شده. دیگر نه درباری به آن شکل در کار بوده، نه آن جور حرف زدن‌ها خریداری داشته، نه اشیای آن زمان به درد این زمان می‌خورده، نه شیوه‌های زندگی به هم شبیه بوده. بنابراین کار آن‌ها درست درنیامده است (همان: ۳۱).

۳-۸. نظر سیمین درباره قالب‌های ادبی کلاسیک

در روزگار معاصر و همزمان با رواج قالب‌های ادبی تازه، برخی از شاعران و منتقدان معاصر قالب‌های دیرپای ادب فارسی را تمام‌شده قلمداد کردند و به تعبیری حکم به مرگ آن‌ها دادند. به عنوان نمونه، نیما درباره قالب غزل بیان کرد که «در این دایره محدود همه چیز به بن‌بست رسیده و تمام شده است» (یوشیج، ۱۳۵۱: ۹۱). برهانی غزل گفتن را فکری ارتجاعی خواند (برهانی، ۱۳۸۰، ج ۳: ۱۴۳۱). شاملو نیز غزل را شعر زمان ما نمی‌دانست (شاملو، ۱۳۵۷: ۸). این نظرات باعث شده بود که تا مدت‌ها برخی از منتقدان و شاعران معاصر نسبت به قابلیت‌های غزل دچار تردید شوند؛ اما سیمین همواره جزو کسانی بود که بر استفاده از ظرفیت این قالب تأکید داشت:

هیچ کس نمی‌تواند بگوید درک روح زمان مستلزم استفاده از فلان قالب خاص است. این فرمایش قالبی دلیل قانع‌کننده‌ای به همراه ندارد. شاعر به فراخور شعرش، به تناسب واژه‌هایش، با توجه به نیازهای روح خودش، که ملهم از نیازهای روحی روزگار اوست، واژه و تصویر و قالب و سمبول و اسطوره و هرچه بخواهد انتخاب می‌کند و تلفیق این عناصر با نیازهای جامعه‌ی امروز یعنی درک روح زمان. روح زمان گپ نیست که لازم باشد آن را در قالب خاصی بریزند (حریری، ۱۳۹۳: ۳۲ - ۳۱)

سیمین غزل را «ظریف‌ترین شیوه کلاسیک» (همان: ۱۳) می‌دانست و معتقد بود که این قالب با توجه به ویژگی‌هایش می‌تواند در بیان بسیاری از مضامین روزگار معاصر موفق عمل کند.

غزل به گمان من، یکی از ماندگارترین و متداول‌ترین و مردم‌پسندترین قالب‌های شعر کهن فارسی است و بر خلاف آن گهگاه گفته شده بود که غزل مرده است و دیگر توانایی حمل بارگران مضامین روز را ندارد، هنوز هم به دلیل کوتاهی، سادگی، خوش‌آهنگی و پرباری عاطفی برپای ایستاده است و بسیاری از مسئولیت‌های شعر معاصر را بر عهده دارد (بهبهانی، ۱۳۷۸: ۶۸۴).

به اعتقاد وی شاعر خوب می‌تواند در هر قالبی که استعداد دارد، مضامین خود را بیان کند. از همین منظر در نگاه او قالبی مانند غزل هنوز و همچنان ظرفیت آن را دارد که شاعران اندیشه‌های خود را در آن بیان کنند؛ اما به شرطی که گرفتار کلیشه‌ها و تکرار مکررات نشوند. وی نوآوری‌های وزنی را لازمه غزل‌سرایی در دنیای معاصر می‌داند؛ چرا که «وزن‌های سنتی غزل فارسی، با وجود تنوعی که دارند، بارها و بارها به کار گرفته شده‌اند و سخن هرچه تازه باشد، باز هنگامی که در قالب غزل گذشتگان می‌نشیند ممکن نیست که شباهتی، یا دست کم تصویر مألوفی را تداعی نکند» (بهبهانی، ۱۳۷۰: ۵).

علاوه بر غزل، سیمین به مناسبت‌های مختلف درباره دیگر قالب‌های کهن صحبت کرده است. وی هنگام نقد قصیده‌های پروین اعتصامی، قصاید وی را قصایدی خشک می‌داند که شگردهای شاعران قصیده‌پرداز کهن در آن‌ها رعایت نشده است. به اعتقاد وی شاعران قدیم با ایجاد تنوع در ساختار و محتوای قصیده از یکنواختی این قالب می‌کاستند و خواننده را تا پایان مطلب شیفته و سرگرم نگه می‌داشتند (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۷۹)، اما در قصاید معاصر، این تنوع‌ها وجود ندارد. با این حال سیمین انتقاداتی به قصاید مدحی و درباری قدیم نیز دارد و یکی از اشکالات مهم آن‌ها را توجه بیش از حد به مضامین مدحی می‌داند (حریری، ۱۳۹۳: ۳۴).

۳-۹. شاعران زن کلاسیک

از آنجا که سیمین جزو شاعران تأثیرگذار در حوزه ادبیات زنان است، بارها درباره شعر زنان در ادب قدیم و جدید و تحولات آن صحبت کرده است. وی تعداد شاعران زن در ادب کلاسیک را از شمار انگشتان یک دست بیشتر نمی‌داند که از آن میان نیز دو تن بر سر پافشاری بر اندیشه خویش جان باخته‌اند (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۵۵۰). وی درباره یادکرد زن در تاریخ ادب فارسی معتقد است که زن جای خیلی کوچک‌تری نسبت به مرد دارد و «از زن همیشه با عنوان آهوی حصری، بانوی حرم، یا سرپوشیدگان یا پردگیان یا قمر خانگی و نظایر این تعابیر و القاب یاد می‌شود. این صفات ضمن اینکه احترام‌آمیزند، نشان از این دارند که زن همیشه بایستی خود را مخفی کند» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۸۴).

به اعتقاد سیمین موانعی که در راه شعرسرای زنان وجود داشته، باعث شده است که آنان نتوانند به بیان عواطف زنانه خود بپردازند، «بنابراین حتی اگر شعری هم می‌گفتند نمی‌توانستند و حق نداشتند عواطف و عقاید زنانه خود را بروز دهند و بهتر می‌دیدند که مردانه شعر بگویند. در واقع رسم بر این بوده که زن خودش را همیشه پشت شخصیت مرد پنهان کند» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۸۴). به همین خاطر اشعار زنان عمدتاً سیمایی مردانه دارد و تنها برخی از رباعی‌های مهستی گنجوی در راستای بیان عواطف جسمی زنانه است (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۵۵۶ - ۵۵۵).

سیمین با درنظر گرفتن این کاستی‌ها و علم و آگاهی نسبت به آنان، تلاش می‌کند که خود در به کارگیری زبان و نوشتار زنانه و نیز بیان احساسات و عواطف خاص زنان، نهایت تلاش خود را به کار گیرد. به همین خاطر در دیوان او نشانه‌های بسیاری از زنانگی دیده می‌شود و حتی برخی از اشعارش خطاب به سوئه غایب شعر زنان کلاسیک، یعنی «مرد»، سروده شده است. (برای نمونه نک: بهبهانی، ۱۳۹۳: ۳۸۶) یا در غزل‌هایی تحت عنوان «ایلخانی»، ایلخان را نماد مردسالاری و ستم‌کشی و زهره را نماد بردباری و شکیبایی زن در طول تاریخ دانسته است (نک: بهبهانی، ۱۳۷۷: ۹).

۳-۱۰. نظرات سیمین درباره متون نثر کلاسیک

بررسی آثار سیمین نشان می‌دهد که وی آگاهی بسیار خوبی از متون نثر کلاسیک دارد و تقریباً اکثر آن‌ها را خوانده است. وی در پاسخ به این سؤال که کدام یک از این متون بر زبان شعر شما تأثیر گذاشته، گفته است:

«از متون، تاریخ بیهقی، گلستان سعدی، تاریخ و صاف، تاریخ مغول که جهان‌گشای جوینی باشد و از هر جور متن قدیم بهره گرفته‌ام و هر چیزی را که شما فکرش را بکنید، خوانده‌ام و در ذهنم پر شده است. به خصوص نثر گلستان و مناجات‌های خواجه عبدالله انصاری را خیلی دوست دارم. تاریخ بیهقی برای من نمونه زیبای نثر فارسی است» (اکبریانی، ۱۳۹۳: ۷۴ - ۷۳).

از نشانه‌های آشنایی و انس سیمین با متون نثر این است که در هنگام نقد و نظرهایش از متونی مثل گلستان بارها شاهد مثال می‌آورد. به عنوان نمونه (نک: بهبهانی، ۱۳۹۴: ۲۷۰، همان: ۳۰۶). وی تاریخ بیهقی را یکی از متون مهم نثر کلاسیک می‌داند که خدمات مهمی به فرهنگ و زبان فارسی کرده است (حریری، ۱۳۹۳: ۳۴).

سیمین به قابلیت متون نثر کهن و استفاده از آن‌ها در شعر معاصر اذعان دارد و در هنگام بحث درباره موسیقی شعرهای شاملو، موسیقی اشعار وی را برگرفته از موسیقی کلمات متون نثر کهن می‌داند

ما از دیرباز با این نوع موسیقی کلمات آشنا هستیم. مناجات خواجه عبدالله، گلستان سعدی، تاریخ بیهقی، تذکرةالاولیا عطار و بسیاری دیگر از متون قدیم ما از این موسیقی ویژه برخوردارند و شاملو نیز آموخته این نوع متون است و گوش او این موسیقی را خوب می‌شناسد (بهبهانی، ۱۳۹۴: ۴۷۰).

وی همچنین سیستم واژگان شاملو را برگرفته از متونی مثل تاریخ بیهقی و اسرار التوحید و کلیله و دمنه و نظایر آن می‌داند (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۱۳۴). اساساً وی یکی از دلایل اصلی موفقیت شاملو در عرصه شعر سپید را حاصل تأملات وی در متون نثر کهن می‌داند. به اعتقاد سیمین، آثار اولیه شاملو از لحاظ ساختارهای زبانی یکدست نبود و گاه حتی اشعار ضعیف در میان آن‌ها دیده می‌شد؛ اما وی بعدها با مطالعه متون

نثر کهن به زبانی خاص رسید که حاصل تلفیق زبان معاصر و زبان متون نثر کهن بود (همان: ۱۹۲).

سیمین زبان متون نثر کهن را دارای قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بسیاری می‌دانست که شاعران معاصر می‌توانند از این ظرفیت‌ها در راستای آفرینش ادبی بهره بگیرند. وی در پاسخ به این پرسش که چه اصراری است که شاعر امروز - مانند اخوان، شهریار، شاملو و... - با زبان نثر قرن چهارم و پنجم شعر بگوید، گفته است که شاعر برای رسیدن به «سبک» باید از همه اجزا و عناصری که می‌تواند سازنده متن باشد و در ایجاد آن تأثیرگذار باشند، استفاده کند. از منظر وی قابلیت‌های زبان فخیم متون نثر کهن می‌تواند جزو عناصر تمهیدساز آفرینش سبک باشد؛ اما رسیدن به این سبک و تلفیق زبان معاصر و زبان کهن کار هر شاعری نیست و اینکه برخی‌ها در این زمینه ناموفق بوده‌اند، علتش آن است که «نتوانسته‌اند تلفیقی مناسب بین روزگاری که در آن به سر می‌برند و زبان گذشتگان ایجاد کنند. یعنی نتوانسته‌اند وقایع امروز را در آن زبان جا بدهند یا جا بیندازند» (همان: ۳۴ - ۳۳)

۳-۱۱. نقدهای سیمین بر نگاه و قضاوت‌های دیگر شاعران معاصر نسبت به گذشته ادبی ایران

سیمین هرگاه قضاوت نامنصفانه‌ای از دیگر شاعران معاصر درباره ادب کلاسیک می‌دید، سعی می‌کرد به آن‌ها پاسخ دهد. وی در یکی از مصاحبه‌هایش می‌گوید که یک‌بار هوشنگ ایرانی در گفت‌وگویی به او گفت که ما باید با یک تیشه گذشته ادبی خود را خراب کنیم تا بشود تل خاک، بعد روی آن خاک از نو بنایی درست کنیم، سیمین در پاسخ می‌گوید:

من هر چه فکر کردم، نفهمیدم که ما چطور می‌توانیم سعدی و حافظ را خراب کنیم، فردوسی را که بزرگ همه ادبیات ما و همه هستی ماست خراب کنیم و به آن توجه نکنیم بعد بیاییم روی آن تل خراب گذشته چیزی بسازیم که نه پشتوانه‌ای دارد نه چیزی برای عرضه، مثل یک نوزاد بی‌دست‌وپا که هیچ کاری از دستش ساخته نیست (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۳۶).

حساسیت سیمین در برابر سخنانی از این دست بسیار زیاد بود و همواره تلاش می‌کرد با استدلال‌های ادبی جانب سنت را در مقابل نقدهای تند نوگرایان نگه دارد. سیمین با آن‌که مقام شاعری احمد شاملو را در عرصه شعر سپید همواره تحسین می‌کرد، اما با نظرات تند وی درباره برخی از شاعران و نظام موسیقایی شعر گذشته مخالفت کرده است. شاملو اعتقاد داشت که افرادی مانند شمس قیس رازی، شعر فارسی را به بیراهه کشانده‌اند و با نظرات جزم‌اندیشانه خود درباره وزن و موسیقی باعث شده‌اند زنجیرهای بسیاری به پای شاعران بیبجد. سیمین که خود سال‌ها درصدد کشف اوزان عروضی تازه بود و نظام موسیقایی شعر را خوب می‌شناخت با این سخن شاملو مخالف بود و اعتقاد داشت که این مباحث خیلی پیچیده و چندبُعدی است و «نمی‌شود به سادگی و بدون درنظر گرفتن بسیاری از حدود و ثغور از جمله شرایط رنگارنگ فرهنگی و سیاسی و تاریخی در موردشان صحبت کرد» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۶۵).

یکی دیگر از سخنان جنجالی شاملو، حرف‌هایی بود که درباره فردوسی و شاهنامه در سال ۱۹۹۰ در دانشگاه برکلی آمریکا مطرح کرده بود. سیمین درباره این سخنان معتقد بود که چون شاملو اطلاعات دقیقی درباره شاهنامه و اسطوره‌ها نداشته، نظراتش در این زمینه بدون درنظر گرفتن واقعیت‌های زمانی و مکانی و تفاوت اسطوره با واقعیت بوده است: «من گمان می‌کنم شاملو در مورد شاهنامه دچار اشتباه شده است و واقعیت‌های زمانی و مکانی را در نظر نگرفته و اسطوره را با واقعیت یکی دانسته است. به هر حال شاملو شاعر بود، محقق و مورخ و فیلسوف که نبود» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۱۵۵).

۴. نتیجه‌گیری

سیمین بهبهانی یکی از شاعران برجسته و نوآور روزگار معاصر است که برخلاف برخی از شاعران معاصر که ادبیات کلاسیک را مانع نوآوری‌های خود می‌دانستند و با نظرات خود سعی در تخریب آن داشتند، سنت و ادبیات کلاسیک را مانع نوآوری نمی‌دانست. او معتقد بود که قطع ارتباط شاعران معاصر با سنت‌ها و گذشته ادبی ایران، نادیده گرفتن ظرفیت‌های زبانی، فرهنگی و ادبی گذشته است و بدون آن پشتوانه‌ها و ریشه‌ها هیچ شاعری نمی‌تواند اثری ماندگار بیافریند. سیمین به خاطر زیستن در فضایی علمی و فرهنگی و شرایط خاص زندگی، هم ادبیات گذشته ایران را

خوب می‌شناخت و هم با نظرات و دیدگاه‌های پژوهشگران برجسته معاصر آشنا بود. به همین خاطر نظرات و دیدگاه‌های وی حاصل ذهنیتی پخته و فرهیخته بود که با ذوق و استعداد شاعرانه درآمیخته بود. از آنجا که سیمین از دل نهاد شعر و جامعه شعرا برخاسته بود نظرات و ارزیابی‌های او هم برای جامعه دانشگاهی می‌تواند مفید باشد و هم چراغ راهی باشد برای شاعران جوان معاصر. در مجموع نگاه سیمین نسبت به گذشته ادبی ایران یک نگاه معتدل و همراه با ستایش و احترام است. وی مفاخر ادبی ایران و آثارشان را همواره ستایش کند و لزوم پیوند با ادبیات گذشته و استفاده و بهره‌گیری از آن‌ها را گوشزد می‌کند. در کنار این ستایش‌ها، وی برخی از مسائلی را که مانع نوآوری می‌شوند نیز بر می‌شمرد؛ از جمله ضرورت استفاده از وزن‌های تازه و تأکید بر بیان نکات و مسائل سیاسی و اجتماعی روزگار شاعر. امری که به نظر سیمین در برخی از دوره‌های گذشته چندان بدان توجهی نشده است. در نهایت سیمین چه در عرصه نقد و نظر و چه در عرصه شعر و خلاقیت، تقریباً هیچ‌گاه از سنت جدا نشده و در عین حال در سنت نیز نمانده است؛ بلکه بر بنیاد آن، تئوری‌های خود را پی‌ریزی کرده و در عرصه شعر به نوآوری رسیده است.

منابع

- ابومحیوب، احمد (۱۳۸۷) گهواره سبز افرا، تهران: ثالث.
- اکبرپای، محمدهاشم (۱۳۹۳) تاریخ شفاهی ادبیات معاصر ایران (سیمین بهبهانی)، تهران: ثالث.
- ایرانی، هوشنگ (۱۳۷۹) مجموعه اشعار و اندیشه هوشنگ ایرانی از بنفش تند تا به تو می‌اندیشم، با مقدمه منوچهر آتشی، تهران: نخستین.
- براهنی رضا (۱۳۸۰) طلا در مس، ج ۳، تهران: زریاب.
- بهار، محمدتقی (۱۳۸۷) دیوان اشعار ملک‌الشعرای بهار، تهران: نگاه.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۵۰) جای پا، تهران: زوار.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۶۶) «دوبده‌ایم و هنوز می‌دویم»، مجله دنیای سخن، ش ۱۳، ص ۱۰ - ۱۳.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۶۹) آن مرد مرد همراهم، تهران: زوار.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۷۰) خطی ز سرعت و از آتش، تهران: زوار.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۷۷) یک دریچه آزادی، تهران: سخن.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۷۸) یاد بعضی نفرات، تهران: البرز.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۹۳) مجموعه اشعار، تهران: نگاه.
- بهبهانی، سیمین (۱۳۹۴) یاد بعضی نفرات، تهران: نگاه.
- پارسی‌پور، شهرنوش (۱۳۸۳) «حالت سیمین بهبهانی بودن»، جشن‌نامه سیمین بهبهانی، به کوشش علی دهباشی، تهران: نگاه.
- پهلوان، علی (۱۳۸۳) «غزال سیه چشم غزل»، جشن‌نامه سیمین بهبهانی، به کوشش علی دهباشی، تهران: نگاه.
- جاوید، هاشم (۱۳۷۷) حافظ جاوید؛ شرح دشواری‌های ابیات و غزلیات دیوان حافظ، تهران: فرزانه روز.
- حریری، ناصر (۱۳۹۳) درباره هنر و ادبیات، گفت و شنودی با سیمین بهبهانی و حمید مصدق، بابل: آویشن
- حق شناس، علی محمد (۱۳۷۰) «نیمای غزل: سیمین»، مقالات ادبی زبان‌شناختی، تهران: نیلوفر.
- دشتی، علی (۱۳۸۰) نقشی از حافظ، تهران: اساطیر.
- دو بوادفر، پیر (۱۳۸۲) با شاعران امروز فرانسه، ترجمه سیمین بهبهانی، تهران: علمی و فرهنگی.
- شاملو، احمد (۱۳۵۷) از مهتابی به کوچه، تهران: توس.
- شاملو، احمد (۱۳۸۷) مجموعه آثار احمد شاملو، تهران: نگاه.
- شیری، قهرمان (۱۳۸۶) «از جیب بنفش تا موج نو»، کتاب ماه ادبیات، ش ۱۰، ص ۴۱ - ۲۶.
- ضرونی، قدرت اله (۱۴۰۲) «زمینه‌ها و نشانه‌های آشنایی سیمین بهبهانی با شاهنامه فردوسی و چگونگی تأثیرپذیری از آن»، پژوهش‌نامه ادب حماسی، س ۱۹، ش ۱، ص ۲۶۹ - ۲۳۱.
- عابدی، کامیار (۱۳۷۹) ترنم غزل: بررسی زندگی و آثار سیمین بهبهانی، تهران: کتاب نادر.
- عابدی، کامیار (۱۳۹۷) سیمین بهبهانی، شاعر و تکاپوگر مدنی، تهران: جهان کتاب.
- غنی، قاسم (۱۳۷۷) یادداشت‌های قاسم غنی، تهران: زوار.
- گلبن، محمد (۱۳۸۳) «پدر سیمین»، جشن‌نامه سیمین بهبهانی، به کوشش علی دهباشی، تهران: نگاه.
- مظفری ساوجی، مهدی (۱۳۹۳) سبز و بنفش و نارنجی؛ گفتگو با سیمین بهبهانی، تهران: نگاه.

مظفری ساوجی، مهدی (۱۳۹۴) یادداشت‌های روزانه؛ صد و ده روز با سیمین بهبهانی، تهران: نگاه.
 موحد، ضیاء (۱۳۸۳) «تأملی در شعر سیمین بهبهانی»، جشن‌نامه سیمین بهبهانی، به کوشش علی دهباشی، تهران: نگاه.
 میلانی، فرزانه (۱۳۸۳) «از هر دری سخنی»، گفتگو با سیمین بهبهانی، جشن‌نامه سیمین بهبهانی. به کوشش علی دهباشی، تهران: نگاه.
 یعقوبی جنبه‌سرایی، پارسا، حسینی مؤخر، سیدمحسین و شادی احمدی (۱۳۹۸) «تلقی‌های بوطیقای فروغ فرخزاد و سیمین بهبهانی: متنی و فرامتنی»، شعر پژوهی،
 س ۹، ش ۱، ص ۱۹۶ - ۱۷۵.
 یوشیج، نیما (۱۳۵۱) حرف‌های همسایه، تهران: دنیا.

References

- Abedi, K. (2000). *Singing Ghazal; Review of the Life and Works of Simin Behbahani*. Tehran: Ketab-e Nader. [In Persian]
- Abedi, K. (2018). *Simin Behbahani, Poet and Civil Struggler*. Tehran: Jahan-e Ketab. [In Persian]
- Abu Mahboob, A. (2008). *Green Maple Cradle*. Tehran: Sales. [In Persian]
- Akbaryani, M. (2014). *Oral History of Contemporary Iranian Literature (Simin Behbahani)*. Tehran: Sales. [In Persian]
- Bahar, M. (2008). *Poems of Malik al-Shaarai Bahar*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Baraheni, R. (2001). *Gold in Copper (Vol. 3)*: Tehran: Zaryab. [In Persian]
- Behbahani, S. (1971). *Footsteps*. Tehran: Zavar. [In Persian]
- Behbahani, S. (1987). "We Run and We are Still Running". *Donyaye Sokhan*, No. 13. [In Persian]
- Behbahani, S. (1990). *That Man, My Companion*. Tehran: Zavar. [In Persian]
- Behbahani, S. (1991). *A Line of Speed and Fire*. Tehran: Zavar. [In Persian]
- Behbahani, S. (1998). *A Window of Freedom*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Behbahani, S. (1999). *Remembering Some People*. Tehran: Alborz. [In Persian]
- Behbahani, S. (2014). *Collection of Poems*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Behbahani, S. (2015). *Remembering Some People*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Dashti, A. (2001). *An Impression of Hafez*. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Du Bawadfar, P. (2013). *With Today's French Poets (S. Behbahani, trans.)*. Tehran: Elmi va Farhangi. [In Persian]
- Ghani, G. (1998). *Notes of Ghasem Ghani (2nd ed.)*. Tehran: Zavar. [In Persian]
- Gulbon, M. (2004). "Simin's Father". In A. Dehbashi. (ed.). *Simin Behbahani's Festschrift*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Haqshanas, A. (1991). *Ghazal's Nima: Simin; Literary and Linguistic Articles*. Tehran: Niloofer. [In Persian]
- Hariri, N. (2014). *On Art and Literature; a Conversation with Simin Behbahani and Hamid Mosaddegh*. Babol: Avishan. [In Persian]
- Irani, H. (2000). *Hooshang Irani's Collection of Poems and Thoughts from Dense Purple to I Think about You*. Tehran: Nakhostin. [In Persian]
- Javid, H. (1998). *Hafiz-e Javid; Description of the Difficulties of Hafez's Verses and Sonnets*. Tehran: Farzan Rooz. [In Persian]
- Milani, F. (2004). "A Word from Every Door; a Conversation with Simin Behbahani". In A. Dehbashi. (ed.). *Simin Behbahani's Festschrift*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Movahhed, Z. (2004). "Reflection on Simin Behbahani's poetry". In A. Dehbashi. (ed.). *Simin Behbahani's Festschrift*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Mozaffari Savoji, M. (2014). *Green, Purple, and Orange; a Conversation with Simin Behbahani*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Mozafari Savoji, M. (2015). *Daily Notes; One Hundred and Ten Days with Simin Behbahani*. Tehran: Negah. [In Persian]

Persian]

- Pahlavan, A. (2004). *Ghazal's Black-Eyed Gazelle; Simin Behbahani's Festschrift* (A. Dehbashi, ed.). Tehran: Negah. [In Persian]
- Parsipour, S. (2004). *The State of Being Simin Behbahani; Simin Behbahani's Festschrift* (A. Dehbashi, ed.). Tehran: Negah. [In Persian]
- Shamlou, A. (1978). *From the Balcony to the Alley*. Tehran: Toos. [In Persian]
- Shamlou, A. (2008). *Ahmad Shamlou's Collection of Works*. Tehran: Negah. [In Persian]
- Shiri, G. (2007). "From the Purple Scream to the New Wave". *Monthly Book of Literature*, No. 124: 26-41. [In Persian]
- Yaqoubi Janbe-saraei, P., Hosseini Moakher, S. M., and Ahmadi, S. (2019). "Poetics Conceptions of Forough Farrokhzad and Simin Behbahani; Textual and Metatextual". *Poetry Research*, 11 (1): 175-196. [In Persian]
- Yooshij, N. (1972). *Neighbor's Words*. Tehran: Donya. [In Persian]
- Zarouni, G. (2023). "The Contexts and Signs of Simin Behbahani's Familiarity with Ferdowsi's *Shahnameh* and How She was Influenced by It". *Adab-e Hamasi Research Journal*, 19 (1): 269-231. [In Persian]